

חגג ברטוב • אבי עובר על פני ושותק בלשון אחרת

עיר מגוריו של המשורר רוברט וייט היל היא יוסטון, טקסס, אך שפת כתיבתו — עברית

מה יהודים יש באמריקה! כמה יש שוררים עבריים יש! למי מי? לפי מה? לפי השותונים החוזרים על עצמם, בעקשנות, זה יותר מארבעים שנה, מונח יהדות אמריקה חמישה, אולי וחצי, אולי שישה. מיליונים.

אף שמפקד של ממש אין, האומדנים הלויים בשישה שמאמצים לעצמם החוקרים השונים, זהו המספר המקובל. בארבעים השנים האחרונות נהרו לאמריקה פליטי-הנאציון, גיבולי השואה, גושרי ויגה, גמלטי מדינות דרום-אמריקניות, דרום-אפריקה, איראן, שלא להזכיר את המושבה הישראלית הגדולה. ואור כל הדברים האלה, המספר מוסיף להיות חמישה, אולי שישה מיליונים. יציבותו של אומדן זה מעידה יותר מכל נתון אחר, שבשביל לגלות כמה יהודים אמריקניים חיים — לא נפשות מתות — חיים היום בין התולולו למיאמי, דרושה בחינה מסוג שונה לגמרי.

כגון: כמה משוררים עבריים, ילידי אמריקה, שנולדו לילידי אמריקה, כותבים שם היום שירים? לא קשה למנחה. מספרם — אחד. שמו — רוברט וייטהיל. ביתו — אוסטין, טקסאס.

***

סטאטיסטיקות על מספרי היהודים, בכל המקומות ובכל הזמנים, לא יזכו הסופרים והמשוררים אלא ברישום צנוע, כמה אפסים טובים מימין לפסיק. אך כלום יש בכך כדי לבטא את משקלו של המשורר — או „עבד העברית“ — בהשתנות הקיצונית של החיים היהודיים במאה השנים האחרונות?

הספרות העברית החדשה שונה מכל ספרות אחרת בכך, ש„יוצריה בחרו בלשון כתיבתם בחירה חופשית, מתוך כמה אפשרויות: הסופרים העבריים שלטו היטב, בדרך כלל, בספרות אירופית אחרת, לפחות, ורבים מהם — גם בידיה. — הבחירה מרצון, תוך ויתור על פירסום בקרב החברה הלא-יהודית (או בין היהודים שהיידית היתה שפתם), מצביעה על מניע אידיאלי — בכך מביע היוצר את אמונתו באחדות של עם ישראל ובעתיד וחיבתו — העמידה להתחדש עם תחיית העם“ (יוסף דן, האנציקלופדיה העברית, כרך כ"ז, ע' 682).

את מלוא משקלה של אותה, „בחירה חופשית“ ניתן לאמוד רק היום, כשהתעוועים העמוקים שהחלו הנפכים מן היסוד את החיים הישנים במזרח אירופה לא רק נסתיימו באורח טראגי וסופי כליכך בשואה, אלא ניתן כבר לראות בהתייצבותם את שני הדגמים העיקריים של חיים יהודיים חדשים, שניהם שונים מכל מה שידענו בעבר. אותן חוויות יהודיות צפופות, שהצמיחו את יוצרי הספרות העברית לדורותיה (החל בגרמניה של סוף המאה ה-17, דרך גאליציה של מחצית המאה ה-18 ומעט אחר-כך ברחבי הקיסרות העות'מאנית) — נטחו ואיגנו, ולסוג זה של קיום רוחני

רוברט וייטהיל

אוטונומי אין היום כל המשך. מן הנסיונות להשתיל את היצירה העברית (וכן את היידיש) לתוך חצי הכדור המערבי, לא נותרו היום אלא כמה שרידים פאתטיים. ואף אלה מוסיפים להתקיים בזכות קילוח נמשך של גזירה, בתוך זה ריבואות היורדים מישראל העברית.

כנגד מחייתן המוחלטת של אותן חוויות יהודיות, קיימת היום (מאתיים שנה מאז ראשית ההשכלה, או כל תאריך מועדף אחר, הכל לפי ההיסטוריון ומני-מותיו) מדינת ריבונית שלמה, המתפקדת — כן וגם לא — בלשון העברית.

אף שמשתבחים אנחנו חוזר והשתבה בהישג חסרי תקדים זה, מותר לשאול פעם נוספת בהתפעלות: איפה קרה הדבר, שמספר משוררים, סופרים, פובליציסטים ומחנכים, אשר בחרו בעברית, יכסו את חלומם על אומה שלמה? כמה נפשות קטלו האירים למען תחייתה של ארצם, כמה שירים, מחזות וסיפורים כתבו — באנגלית — בניה, ורק את הלשון האירית לא הצליחו לסעת בתחנות-המרכזיות, במגרשי הכדור-גל, במחנות הצבא ובלשונם של סופרים ומשוררים.

אלא שעל דרך הפאראדוקס, דווקא בארץ הבחירה ניטלה הבחירה החופשית מן הסופר הישראלי. הוא נולד בעברית ואינו מתפקד אלא בעברית, מזמר

ומדבר אותה בכיף. אם „בחירה“ — או תרגום באנגלית. אבל הסופר הישראלי, בניגוד לדורות קודמים, חלש בשפות, להוציא אחד או שניים שאכן בחרו וכתבו ישר, משמאל לימין, למריל ג'ורדוקי או לסעם לתדוני.

***

בארצות שאליהן היגרו היהודים, ניתקו עצמם כבר בנייהם, הדור הראשון של הילידים, ובפירוש מתוך בחירה, הן מאותה אוטונומיה רוחנית פנימית, הן מלשונות היהודים. בהעדר אחר, מניע אידיאלי, או חזון עתיד של תחיית הלשון, לא ייתכן גם אחרת. אין מניע.

יתירה מזה: עדיין מוקדם לפסוק, אם התעורר רוח פרשימה זו של ספרות הנכתבת באנגלית בידי קבוצה של סופרים יהודיים מצויינים הנת ראשיתה של יצירה יהודית מסוג חדש, או רעד אחרון של התפוצצות שאירעה בדור-המעבר מהוויית לתוויית.

חינוית פחות נראית אותה החדשות, המעניינת אותנו יותר, אותו „רנסאנס“ עברי, בתריסר של יום ראשון ובתריסר יומיים וכך וכך מחלקות עבריות באוניברסיטאות, זה הרבה יותר טוב מלא כלום, וכשהמורים אינם ישראלים, כי אם ילידי אמריקה, ורי זה כמעט מצויין. יצירה עברית מקורית אין, ואין סיבת שתחית.

***

ישנו רוברט וייטהיל, באוסטין, טקסאס. ספרו הראשון, „עורבים חומים“, שיצא בארץ לפני קצת יותר משנתיים, הפתיע ושימח בעצם החדוש, שנשא אטי כמעט-נסיון. שימחה אפילו יותר ותחושה, שאין לנו כאן עסק עם איזה „משכילי-החורז וזרחים בשפת-עבר. כאן היה מני-משהו עכשווי מאוד, גם אמריקה של האמריקנים וגם עברית של הישראלים. משלם לא נשא עורב במקורו בשורה ירוקה כל-כך.

את הספר השני קיבלתי בדואר, מדפס במכונת-כתיבה, מנוקד (לא כדיוק) בחרט של סטנסיל, משוכפל, „בין ציורי השמן של אמרי. עליפי חוקי המשחק, אין הוא ספר, אבל שירתו של וייטהיל הנת, כמוגדר, מתוך לתקיד של המשחק.

המצודד בספר מקורי זה שוב אינו ה„קוריד“, או הגד העתונאי-הסנסציוני שנתפעה. נכון יהיה לומר, שיופיו המיוחד — והוא יפה ומיוחד — הוא בחירתו שירתו של אמריקני, שכתוב עברית מתוך „בחירה חופשית“, אך במובן מדוייק זה: „אני מתיישב ליד שולחן, להקיד מתיכי דיבוק, / בניה, בעפרון, / צרום כחורף לפני הלון פרוע“.

ליפיים שבשירי „בין ציורי השמן של אמרי. אפי ידווי מאוד, ועם זאת מרוסן מאוד, כמעט צונן. אמריקה אינה רק העולם שלתוכו נולד, „מנדל בכל“ הוא האוטוב על לב האב, ולבנו איחל, „שאהיה אדם מידות תוצת תאנתו / באמריקה החלומה בהקיד“. רפיונות הויקה היהודית מתגלית באשה, שהאב והאם חלו רוצים שישא בנם: „יגודיה אולי, אולי לא /

על כל פנים לא יותר מדי זו או זו. רוברט וייטהיל גותן ביטוי דק, אירוני, לכאב הדור השלישי באמריקה. בין ציורי השמן של האב, „אבי-אבי, שמת בטרם אולד / אבי-אבי, בעילום-שם, חי ומת ברומניה זו, הוא חוזר ונמשך אליהם, כמו על-פני האב, שאת חי לא ידע ולא ידע“.

האב עושה כל מה שעושים, גורף, רגבים בתצרי, משוחח עם רעיית-לעתיד של הבן, „על ענייני מדע, על תורתו העתידה להתקבל, אם לא עכשיו“, בגיל שבעים רוכב על גבי אופניים“.

הבן? ראויות שורות אלה לציטוט: אני שותק, מסתובב מחדר לחדר הלך ושוב, מתישב ליד אמא, מחליף מלים, קם, מחליף בגדים, יוצא תרצה, רץ ששה מילין.

בשובי הכל שקט. אמא צופת בטלוויזיה. אני מתיישב בחדרי וקורא על שני תלמידי חכמים שחיו בעירנו.

***

רמת חת לסיפורו של צנון, כמו התחיה לעבר אבי-האב, שלא הזכיר ואבי-האב, שחי ומת ברומניה, כמו שירי הסמית והאכונה על ישראל („יהודים כמוני מהלכים לפני ללא מבט, ללא אבוקה“), כמו מינכן שחרית ראש השנה, אחד השירים החזקים ביותר בספר — מקנים ל„בין ציורי השמן של אבי“ הן ממד פיוטי שלישי, הן שרץ של תעודה תרבותית מרחקת.

ספר זה הוא במובהק פרי-רוחו של אמריקני צעיר, טלו בן-תעוזה. ההודקקות ללשון העברית-הישראלית — דווקא משום ריבוי האמריקניזמים, קצתם מדעת, רובם שלא מדעת — מזרימה לתוכו חינויות מיוחדת והסכת אותו ליצירה, שיצאה מכלל השירה האמריקנית, אבל יש לה קיום מקורי משל עצמה, מתוך לשירה הישראלית העכשווית. אם לוח השיר הוא זה שאינו ניתן לתרגום, כדברי רוברט פרוסט, הנת את עיקר מה שצודד אותו בספר יפה זה קשה כמדומני לתרגם, הן לאמריקנית הן לישראלית.

הרבי שלה גם משוחח לא-מעטות שבשירים. „אבי עובר על פני ושותק בלשון אחרת“, כותב הוא בשיר אחד, אבל גם זה: „מגורה מפרידה בינינו, ואין היא מבילה / אל ירושלים“. אותה „אחרות“ היא במלים, לא במקום. „מדי פעם שאני מוכא עד הלום / תימת בקרבי שארד הביתה. / — / ואין לי בית ואין לי מסת, / אלא שירים אחרים“.

ומיוחדים מאוד. „על שדמת סטסאס“, מכל המקומות שבעולם, משורר עברי אחד מתוך חמישה — או ששה — המיליונים שבשנתונים הסטאטיסטיים, מתיישב ליד שולחן, להקיד מתיכי דיבוק, / בניה, בעפרון, / צרום כחורף לפני הלון פרוע“.

אולי לא בכיף, אבל מתוך בחירה תופשית